DISSERTATIO INAVGVRALIS MEDICA,

DE DYSENTERIA CASTRENSI, SEV PANNONICA,

QVAM

AVXILIANTE NVMINE DIVINO,

RECTORE VNIVERSITATIS MAGNIFICO,

PRÆNOBILI ET CONSVLTISSIMO

DN. TOBIA JAC. REINHARTHO,

JCTO, SACRI PALATII CÆSAREI COMITE, JVRID. FACVLT. ASSESSORE, ET PROFESS. COD. PVBL. ORDIN. CIVITATIS SYNDICO ET CONSVLE,

AMPLISSIMO MEDICORVM ORDINE IN HAC PER-ANTIQVA HIERANA GRATIOSE INDVLGENTE,

SVB PRÆSIDIO

DN. LAVR. THEOPHILI LVTHER,

MEDIC. DOCT. CHYMIÆ PROFESS. PVBL. FACVLTAT. MED. ASSESS. ORDIN. ET CIVITAT. ERFORD. CONSVL. SENIOR. N. N. PHYSICI ADJVNCTI,

PATRONI AC PROMOTORIS SVI COLENDISSIMI,

PRO GRADV DOCTORIS

SVMMISQVE IN ARTE SALVTARI PRIVILEGIIS ET IMMVNITATIBUS RITE ET SOLENNITER IMPETRANDIS,

PVBLICÆ ERVDITORVM DISQVISITIONI SVBMITTIT,

AVCTOR ET RESPONDENS,

CHRISTIANVS Gottlieb Felsmann/

Lignic. Sileſ.

IN AVDITORIO MAJORI COLLEGII MAJORIS, HORIS CONSVETIS.

DIE IX. JVNII M DCC XXXII.

ERFORDIÆ, Typis JOH. CHRISTOPHORI HERINGII, Acad. Typogr.

DISSERTATIONIS INAVGVRALIS MEDICÆ
DE

DYSENTERIA CASTRENSI, SEV PANNONICA,

PROOEMIVM.

QVam gravia, ſontica ac pernicioſa, quamque innumera malorum & morboſorum pathematum genera plerumque ex turpiſſimâ illâ hominum militarium intemperantia, nefandaque voracitate ac ingluvie prognaſcantur, quilibet in caſtris vel leviter ſaltem oberrans ad nauſeam usque deprehendet & in-

veniet: Habent enim Caſtra hoc peculiare & nusquam fere alibi citius comparandum, quod ſcilicet vix unquam, aut alia quadam occaſione, major omnis generis cruditatum ac impuritatum ſummè noxiarum copia & quantitas colligatur, producatur & accumuletur, quam quidem tunc, quando ſumtibus alienis ſuo gaudet jure proterva gens militum, adeò, ut non immeritò jam dudum remis velisque eò allaborandum eſſe dictitaverint cordatiores Medici aliique, quo ab hoc ſpontaneæ veſaniæ genere miles quam longiſſimè arceretur, & legibus ſumtuariis, rigore caſtrenſi ad ſtrictè ſervandum promulgatis, exquiſitè parere cogatur. Aſt, cum plerique horum hominum helluationibus diurnis nocturnisque, antequam ad caſtra eant, nimium quantum indulgere iisque ad nauſeam ferè pergræcari ſoleant, adeoque rariſſimè nomina ſua dent militiæ, niſi prius per ſesquimenſem nonnunquam, miſeris colonis oneri longè graviſſimo tandem futuri, gulæ Bachoque ſtrenuè litaverint, unde dein plerumque evenit, ut vix jam in primo limine caſtra Martis ſalutantes, continuo ante adſuetæ

cra-

crapulæ pœnas dent juſtiſſimas, dum morbis periculoſisſimis ac moleſtisſimis obruuntur, excruciantur, tandemque non rarò ſumma ſub penuria atque miſeria ê medio tolluntur.

Neque vero hoc iis tantum unicè ſolenne eſſe obſervamus fatum, qui prægreſsâ aſſiduâ quorumlibet alimentorum ac potulentorum puriorum ingurgitatione ſanitatem ſuam nimium quantum debilitârunt, antequam in campum deducti fuerunt; ſed ſimile quoque periculum ii pariter ſubire coguntur, qui, perfectâ cœteroquin ac inconcuſsâ ſanitate gaudentes, in caſtra deſcendunt, quoniam ex diæta ſatis dura ac impura, quæ plerumque ibidem ſervanda diuque non rarò continuanda eſt, brevi temporis intervallo tanto humorum excrementitiorum diluvio corpora ipſorum inundantur, ut omnis generis morbis itidem facillimè, inſontes licet, tandem exponantur & ſubjiciantur, ob ingentes nimirum cruditatum ſentinas ex phlegmate crudo, acido, vitreo, ſalſo, ex bile citrina, pallida, vitellina, æruginoſa, iſatode, aliisque humoribus impuris, acidis, acribus, confermentantibus, largè circa primas vias

& connexa viſcera collectis atque congeſtis. Crudum enim phlegma vix ullibi locorum plus citiusve coacervabitur, quam in hoc cruditatum Oceano, ubi ex largiori ingeſtione quorumvis horariorum fructuum, tenuior & acrior, ex carnium ſemi-crudorum, induratorum aut ſalitorum ingurgitatione, craſſior magisque lenta pituita, naturali longe deterior, ſemper accumulatur. Acidorum vero humorum abundantia, ex potulentorum depravatorum copioſiori aſſumtione potiſſimum producta, cum in toto corpore cauſa majoris cruditatis, flatuum atque vaporum ſit, in ventriculo vero cauſa famis exiſtat, tanto magis in quantitate ſua pernicioſa augebitur, quo magis fames ad cruditates expetendas acore hoc ſtimulata, in caſtris excitata & vehementior reddita fuerit. Vitreum porro phlegma, omnium tenaciſſimum, quod itidem diætæ caſtrenſi familiariſſimum ſit, colicæ graviſſimæ & illæ ſœpius ibidem epidemicæ, abundè teſtantur, quemadmodum & ſitis, apud pleroſque non dum perfectè ægrotantes, ſalſam pituitam excrementitiam, ventriculo impactam & inhærentem, exa-

ctè prodere ſolet. Bilis denique abundantis ac depravatæ, ad inducendos & provocandos graviſſimos morbos aptiſſimæ & efficaciſſimæ, an ullibi major colligatur copia, majoresque ex levi quacunque cauſa ebullientis inducantur fervores, quam in caſtris, vix unquam dubito, quoniam plerumque ſimpliciſſimum hoc genus hominum, milites puta, tunc demum bellè ſecum actum eſſe autumat, ſi plurimo, inprimis ex raptu parto potu, tam vinoſo, quam ſpirituoſo, quotidie ad inſaniam ferè inebriata fuerit, parum interim curans, quantas inſolitis hiſce cupediis ſecuturorum morborum flammas in proprio corpore ſuccendat, inprimis vero ſonticas atque pernitioſas febres, tam acutas, quam lentas, inflammatorias & exanthematicas, nec non diarrhœas ſummè torminoſas atque diuturnas, ex leviſſima ſuperveniente cauſa tandem facillimè in lethales *Dyſenterias* degeneraturas, concitet atque inducat. De his omnibus vero cum ſpecialius jam agere, ſingulaque iſta mala, quæ miſeros tales homines hoc ſub vitæ genere crebrius infeſtant & catervatim trucidant, fuſius percenſere nec tempus

nec

nec inſtituti ratio, nec ſpatium ipſum permittant, nunc unicum ſaltem, eumque & frequentiſſimum & graviſſimum, ſeligere atque loco Speciminis inauguralis paulò exactius pertractare lubet affectum, modo memoratam nimirum *Dyſenteriam*, cujus ſpecialem genium & indolem, quam tunc demum exhibet, quando in *caſtris*, præcipue vero in *Pannonicis regionibus*, uti ſœpius fieri ſolet, epidemicè graſſatur, eâ quâ decet ac per ingenii imbecillitatem licebit, ſedulitate atque dexteritate, adumbrare ac delineare conſtituimus. Ut autem ſummus Archiater, Deus T. O. M. cœptis hiſce clementiſſimè annuat, omniaque eò præcipuè dirigat, quo in Divinæ Majeſtatis gloriam & decumbentium ſalutem feliciſſimè cedant, humillimis ſupplicibusque nunc obteſtor precibus.

§. I.

LIcet hodienum in Scholis Medicorum ſatis abundè jam jam cognitum ſit, qualisnam affectus propriè ſub *Dyſenteriæ* titulo intelligatur & comprehendatur, adeoque philologica & critica hujus vocabuli explicatio minus neceſſaria, imo planè ſuperflua videatur, cum præcipuè hæc parum aut nihil ad morborum profligationem conducat, quoniam non

non verbis, ſed herbis curatio eorundem rationalis inſtitui debet; nihilo tamen minus, cum nominum ſignificata probè diſtinguere, juxta GALENI effatum *Lib. III. de ſimpl. med. facult. cap.* 2. magnum habeat momentum & facultatem ad veram eorundem cognitionem, paucis ſaltem, pro rei exigentia, ne prorſus ἀμεθόδως inſtituatur tota hæc tractatio, ea, quæ ad nominis evolutionem pertinent, reali affectus noſtri conſiderationi præmittere placet.

§. II.

Dyſenteriæ igitur vocabulum, græcos agnoſcens natales, procul dubio vel â parte tantum affecta, vel ab hac & ſymptomate urgentiori ſimul, juxta præfatum GALENVM *Lib. II. meth. med. cap.* 2. deſumtum eſt: Componitur enim ex uſitata particula δὺς, quæ, ſi principiis nominum appoſita fuerit, communiter *difficultatem*, vel potius, ex mente SCALIGERI *Comment. in Ariſtot. Hiſtor. Anim. Lib. X. cap.* 43. in hoc caſu *malignitatem* deſignat; cui vocabula ἔντερον *inteſtinum* & ῥέειν *fluere*, juxta BLANCARDVM *in Lex. Med.* adjuncta ſunt, ut hac ratione *difficultatem* moleſtam & torminoſam *inteſtinorum*, aut potius *difficilem* vel *malitioſum inteſtinorum fluxum* deſignet.

§. III.

Obtinuit autem, ratione Synonymiæ, truculentus hicce affectus, præter vulgatiſſimum hoc, etiam alia nomina â diverſis Autoribus, quibus indolem ejus forſitan clariorem reddere anniſi fuerunt, quandoque vero etiam magis obſcurârunt: Sic CELSO *Lib. IV. c.* 15. ſub nomine *torminum cum exulceratione inteſtino-*

rum venit, quoniam totus plerumque inteſtinorum canalis graviſſimis ſtatim doloribus ſub eodem excruciatur; PARACELSO & WALTHERO *in Sylv. med. p. 488.* audit *morbus diſſolutus*; DIETERICO *in Jatr. Hippocr. p. 373. rhevmatiſmus torminalis*; â COELIO AVRELIANO vero *rhevmatiſmus cum exulceratione*, & â *Magnif. b. m.* WEDELIO, *in Amœnit. mat. med. p. 235.* vocatur *hypercatharſis ſpontanea*: Ab aliis vero *cruentum alvi profluvium*, *fluor dyſentericus*, *diarrhœa cruenta*, *exulceratio* aut *excoriatio inteſtinorum*, vel etiam *febris ad inteſtina converſa*, appellatur. Germani uſitatiſſimo vocabulo, **die rothe Ruhr**, eundem indigitare ſolent; in quibusdam autem regionibus, **das rothe Durchlauffen**, item **die Darm- oder Blut-Ruhr** dicitur.

§. IV.

Quod denique Homonymiam concernit, vario itidem ſenſu hæc vox communiter accipitur, & quidem *generaliter*, apud antiquiores Scriptores, omnes alvi fluxus, ſeu *diarrhœæ incruentæ*, ſub eâdem comprehenduntur, quorſum propterea etiam pertinet illa WILLISII *Dyſenteria incruenta*, quam in *Pharmac. rat. p. 194.* deſcribit, ut & *fluxus* ille *dyſentericus*, qui Ao. 1625. Lugduni Gallorum epidemicè graſſatus atque ideo â JOH. LAMONIERE in peculiari Tr. deſcriptus eſt, ſub quibus, licet magnam fecerint ſtragem, tamen ne minima ſanguinis molecula excreta fuit. *Specialiter* dein uſurpatur de omnibus *cruentis alvi fluxibus*, juxta CLAVDINVM *Conſultat. med. XLII. p. 476.* quorum quatuor communiter ſpecies habebant Veteres: *Primam* harum deducebant â copia ſanguinis, vel ob partem quandam

dam inſigniorem corporis abſciſſam, vel conſueta exercitia ſubitò omiſſa, vel evacuationes ſolenniores & maximè familiares ſuppreſſas; *alteram* vocârunt *hepaticam*, ubi nimirum ſanguis ſeroſus, loturam carnium recens mactatarum referens, quem ab Hepatis imbecillitate, cui ſanguificationis negotium unicè adſcripſerunt, oriri autumabant; *tertiam* appellârunt *melancholicam*, & in eâ ſanguinem, propter longiorem moram in hepate quaſi aduſtum, nigrum atque ſplendentem, per alvum excerni aſſeruerunt; in *quarta* vero non niſi ſanguinolenta brevibus intervallis, admixtis ſimul excrementis humoreque quaſi purulento, cum inſignioribus doloribus atque torminibus & conjuncta febre plus minus acuta, frequenter egeri dixerunt, quæ ipſa etiam in ſenſu *ſpecialiſſimo* illa propriè Dyſenteria eſt, quam hodiedum κατ' ἐξοχὴν ſub hoc titulo propriè intelligimus, eaque propter pro objecto præſentis Diſſertationis inauguralis nobis ſelegimus, ita tamen, ut non niſi ſingularem ejus indolem, cauſas atque ſymptomata, quæ tunc maximè obſervantur, quando in caſtris militum, & præcipue in Hungaricis provinciis, peſſimus talis affectus epidemicè graſſatur, concinno ordine deſcribamus, recenſeamus & evolvamus; hinc quoque, ad evitandam omnem confuſionem, non immeritò eandem *caſtrenſem*, ſeu *pannonicam*, appellavimus *Dyſenteriam* in fronte hujus tractationis, ut exactè ſtatim innoteſcat, quod illum præcipuè alvi fluorem cruentum ſubintellectum velimus, qui aliàs ſub nomine der Ungariſchen Ruhr venit, totamque ſœpius Europam fortiter perterruit, quoniam non modo in ca-

ſtris ab initio profuſam edit ſtragem, ut plures non raro contagioſo hoc affectu, quam hoſtis gladio pereant; ſed & inſuper facillimè aliis quoque regionibus, ad inſtar luis cujusdam peſtiferæ, communicatur, ſimilemque ferè tragœdiam ibidem exhibere obſervatur.

§. V.

Eſt autem CASTRENSIS talis DYSENTERIA *frequens, cruenta ſummeque doloroſa alvina dejectio, modo cum fecibus alvinis, modo cum materia mucoſa vel prorſus purulenta conjuncta, à miaſmate quodam ſpecifico & abinde producta acriori humorum fermentatione, inflammationem inteſtinorum tam tenuium, quam craſſorum, phlegmonodeam tandemque excoriationem tunicæ eorundem villoſæ & interdum quoque nervoſæ, producente, excitata, & cum febre acuta plerumque maligna magis, quam benigna, nec non moleſtiſſimo teneſmo, ani procidentiam ſæpius cauſante, aliisque gravioribus ſymptomatibus ſtipata.*

§. VI.

Ex hac igitur truculenti hujus morbi deſcriptione, abunde ſtatim cuilibet innoteſcit, quod pro parte principaliter in eodem affecta utique univerſum inteſtinorum canalem, tenuia nempe pariter ac craſſa, agnoſcamus: Quanquam enim SPIGELIVS, BARTHOLINVS aliique, juxta relationem HORSTII *Lib. III. obſ. 20.* in Dyſenteria, potiſſimum epidemia, inteſtina craſſa magis pro principali ejusdem ſubjecto vendìtent, hoc tamen non obſtante ipſa etiam tenuia, utpote ratione ſitus affluxui, collectioni & confermentationi depravati liquoris gaſtrici, bilis & humoris pancreatici propinquiora, præcipuè primis morbi diebus, ſemper gravius affli-

affliguntur, prout hoc ipſum ſectiones dyſentericorum à BARBETTE *Lib. IV. Prax. c. 5.* BONNETO in *Sepulchr. anat.* & in *A. N. C.* hinc inde deſcriptæ, exacte teſtantur. E contra vero ſucceſſu temporis, & in ſtatu morbi, utique craſſa inteſtina multum imò plurimum patiuntur, inprimis vero rectum, propter continuam vellicationem, arroſionem atque conſtrictionem, ſub fecum dejectione potiſſimum occurrentem, unde poſtmodum interior ejus tunica plus juſto relaxatur & ſimul tali ratione moleſta illa ſatisque ſontica ſœpius ani procidentia excitatur.

§. VII.

Partem vero *ſecundariò affectam* quod attinet, hanc conſtituunt ex parte ventriculus cum œſophago, teſtimonio proſtrationis appetitus, vomitus, anxietatum præcordialium, ſingultus, aphtharum, &c. quæ omnia in dyſentericis ſucceſſivè occurrere ſolent, ipſaque hæc viſcera ægerrimè quoque afflicta eſſe demonſtrant; ex parte vero etiam tota ſanguinis maſſa eandem ſiſtit, quatenus nimirum â ſpecifico miaſmate ſubtili, orgaſtico, halituoſo, ab extra corpori communicato & inſinuato, nec non à copioſis particulis acribus & fermentativis, circulando ex inteſtinorum canali in eam penetrantibus, totamque ejus mixtionem & craſin eximiè alterantibus & corrumpentibus, illa ipſa nimium quantum depravatur, exagitatur & ad ſuſcipiendos alios motus extraordinarios atque inſolitos, imò producendos tandem effectus corruptorios, ſimul quaſi præparatur, prout hoc non ſolum inextinguibilis illa ſitis una cum febre plus minus acuta, quæ Dy-

ſenteriam ordinariè comitantur, ſed & ipſæ quoque inflammationes, Gangrænæ & Sphaceliſmi, in moribundis præcipuè ſubſequentes, ſufficienter teſtantur. Et huic ipſi ſententiæ etiam adſtipulatur *venerandus* noſter *Senex*, dum *Lib. de affect. Sect. XXIV. n. 9.* ita ſcribit: Morbus hic fit, ubi bilis & pituita in venas & alvum incubuerint: *Ægrotat quidem ſanguis & corruptus ſecedit, ægrotat autem & inteſtinum & raditur & exulceratur.* Contrariam vero eidem fovet WILLISIVS, qui *in Tr. de febribus Cap. 10.* maſſam ſanguineam in Dyſenteria primariò affectam ſtatuit, ita quidem, ut recepto in ſanguinem miaſmate maligno, inibi oriatur orgaſmus aliquis cum præcipitatione partium quarundam, â quibus dein ad inteſtina delatis ſuboriretur eroſio cum fluxu dyſenterico; aſt, cum multæ ſub hoc morbo occurrentes circumſtantiæ huic hypotheſi è diametro contrarientur, inprimis, quod ſœpe Dyſenteria â nullo miaſmate, ſed ſolis ingeſtis qualitate vel quantitate peccantibus oriatur, adeoque benigna tantum & absque febre ſit; quod reliqua viſcera, exceptis inteſtinis, intacta maneant â tali miaſmate, cum tamen plus ſanguinis utplurimum per illa tranſeat, quam per hæc, nec non quod Diarrhœa ſœpiſſimè præcedat Dyſenteriam & certo reſpectu ejus cauſa evadat, citra febrem, quæ non niſi Dyſenteriam obortam demum ſequitur, adeoque hanc tali ratione inducere non poteſt; hinc meritò ſententiam hancce rejiciendam atque Autori & fautoribus ſuis ulterius comprobandam relinquimus.

§. VIII.

§. VIII.

Cum vero præter Dyſenteriam plures quoque alii in Praxi frequentiſſimè occurrant affectus, ſub quibus itidem cruentæ dejectiones alvinæ, ſatis itidem doloroſæ, obſervantur, ac in noſtro affectu, probè utique ante omnia demonſtrandum erit, quâ ratione potiſſimum ab iis diſtinguatur Dyſenteria, ut dein genuinam ejus indolem tanto exactius cognoſcere queamus. A Diarrhœis igitur ſic dictis *torminoſis* & bilioſis differt tam *modo*, quam *tempore graſſationis*, quorum intuitu hic affectus plerumque epidemicè & præcipue ineunte autumnali tempore, graſſatur; illæ vero indiſcretim omni tempore, ſimulque magis ſporadicè tantum occurrunt. Dein differunt *gradu torminum* atque dolorum, qui ſemper longe major in Dyſenteria, quam in his excretionibus obſervatur, ſub quibus inſuper etiam excrementa magis mucida, aut citrina, vel virideſcentia, non vero adeò cruenta & quaſi purulenta, uti in noſtro affectu fieri ſolet, egeruntur. A *fluxu* vero *hepatico* hic ipſe morbus potiſſimum ſeſe diſtinguit ratione *conſiſtentiæ excrementorum*, quæ in illo magis fluida & leni tantum colore rubicundo tincta ſunt, ita ut loturam carnium ferè referant, ſimulque etiam ſine notabili dolore aliisque ſymptomatibus gravioribus ejiciuntur; quorſum etiam accedit, quod, ſi fluxus ille hepaticus uno alterove die ſupprimatur, communiter brevi poſt, ſine doloris in ſede ſenſu, ſponte redeat, juxta FROMMANNUM *Tr. de hæmorrhoid. Prob. XLIV.* ubi ê contra in Dyſenteria quælibet intempeſtiva ejus ſuppreſſio ſemper majora incommoda atque pericula inducere ſolet.

ſolet. A *cœliacâ* vero *paſſione* & *Lienteria* quomodo facillimè ſtatim diſtinguenda ſit Dyſenteria, ex HILDANO præcipue *C. IV. Obſerv.* ſufficienter liquet.

§. IX.

Inprimis autem probè diſtinguendus erit noſter affectus ab *hæmorrhoidali fluxu*, & quidem impeditius ac cum torminibus ſenſibilioribus interdum emicante, quippe cum quo multum ſanè affinitatis tunc exhiberi obſervatur, adeoque facilè, notante VILLANOVANO in *Breviar. Practicæ Lib. II. Cap. 26.* ſubjecta hæmorrhoidalia cum dyſentericis, aut graviori ſaltem teneſmo vexatis confundi poſſunt. Interim tamen, ſi Practicorum evolvamus ſcripta, luculenter ex mutua utriusque affectus collatione apparet, quod ſanguis in fluxu hæmorrhoidali quandoque poſt, ſœpius vero ante & interdum ſimul cum fecum excluſione ſimul, & quidem, quæ palmaria eſt circumſtantia, ſemper purus, diſtinctus & ſeparatus ab ipſis fecibus prodeat; hinc, ſi tali ordine & modo ſanguinem excerni obſervamus, ſi feces naturalis ſint conſiſtentiæ, ſi eædem ſine admodum notabili periſtole aut contractione inteſtinorum, quæ ſub qualibet dejectione ſub Dyſenteria percipitur, egerantur, ſi denique ſanguis copioſior excernatur, (cujus pauciſſima tantum portio ordinariè excrementis intermixta eſt in noſtro affectu,) tunc certè non dyſentericum, ſed *hæmorrhoidalem* potius eſſe fluxum, probabiliter ſatis concludimus, quæ ipſa ſententia tanto magis confirmabitur, ſi fluxum talem imminentem præſagientia, v. gr. æſtum circa ſpinam dorſi, aut do-

lorem

lorem tenſivum lumborum, ani pruritum, &c. ſimul adeſſe vel adfuiſſe deprehendemus.

§. X.

Luſtrata ſic differentia, quæ inter Dyſenteriam & alios congeneres affectus communiter occurrit, nunc quoque paucis propriam ejus diſcrepantiam, ſeu diſcrimen, quod intuitu variarum circumſtantiarum inter Dyſenterias obſervatur, conſiderabimus. Sic ergo reſpectu *excretorum* alia eſt *rubra*, propriè ita dicta & frequentiſſima, ſub qua dejectiones omnes ſunt cruentæ; alia vero *alba*, ubi mucoſa, purulenta, albicantia, cum ramentis fibroſis copioſioribus intermixta excrementa, absque ulla ferè ſanguinis admixtione, dejiciuntur. Ratione *cauſarum* eſt vel *publica*, vel *privata*, ſeu *ſporadica*; ad illam pertinet tam *epidemica*, quæ ſœpius per urbes & agros latiſſimè graſſatur, pluresque, ob conjunctam plerumque malignitatem, tunc enecat; quam *endemia*, certis tantummodo locis quaſi propria, qualis in ſpecie illa Hybernorum eſt, cujus meminit SYDENHAMIVS *Oper. ſect. IV. cap. 3.* quamque examinaſſe dicitur BORLASSVS *Tract. de Hybernia.* Conf. etiam VARANDÆVS *de morb. inteſt. cap. 7.* qui ſimilem quoque Dyſenteriam in agro Tholoſano obſervari aſſerit. Et ad hanc ſpeciem quoque non immeritò hæc noſtra *Pannonica Dyſenteria* (licet & illa ſœpius in iſtis oris epidemicè graſſari ſoleat,) referenda eſſe videtur, quæ ab ordinaria maligna quodammodò quoad modum cauſandi, omnium verò maximè quoad modum affligendi differt, quoniam ordinariè vehementioribus ac gravioribus ſymptomatibus ſtipata incedit, majo-

remque communiter ſtragem in caſtris, quam quidem illa in civitatibus, edit, qua de cauſa etiam COBERVS in *Obſ. Med. caſtrenſ. Dec. II. Obſerv. X. in Schol. p. 55.* haſce pannonicas dyſenterias *omnium crudeliſſimas* eſſe, ex experientia jamjam pronunciavit. Huc pertinent quoque diſtinctiones dyſenteriæ in *benignam* & *malignam*, *contagioſam* & *minus talem*, quæ omnibus jamjam notiſſimæ ſunt; nec non in *torminoſam*, quæ ordinariè & plerumque occurrere ſolet, ac in *indolentem*, qualem RHODIVS *Obſ. med. Cent. II. obſ. 88.* BARTHOLINVS apud BONNETVM *Med. Septentr. collat. Lib. III. ſect. X. cap. V.* & WEDELIVS in *A. N. C. Dec. I. Ann. 2. obſ. 43.* deſcripſerunt.

§. XI.

Proindè porrò quoque differt ratione *originis* & *adjunctorum* affectum; prioris intuitu eſt vel *idiopathica*, per ſe, absque aliorum morborum concurſu oboriens; vel *ſymptomatica*, vel etiam *critica*, quales in peſte, febre hungarica, variolis, morbillis, &c. quandoque obſervantur: Reſpectu connexorum verò eſt vel *ſimplex* & ſolitaria, nullo nempe alio morbo nec adeò gravibus ſymptomatibus juncta; vel *complicata*, quæ varios alios morbos ſimul connexos habet. Sic modo cum febre occurrit, modo etiam ſine hac, de qua vid. HORSTIVS *Lib. IV. obſ. 20.* Sic quoque cum vomitu cruento conjunctam vidit WEDELIVS in *A. N. C. Dec. I. Ann. 2. obſ. 44.* cum morbillis & convulſionibus *Francus à* FRANCKENAV *ibid. obſ. 82.* cum vermibus GVARINONIVS *Conſil. 380.* cum aſcaridibus AGRICOLA *de dyſent. pag. 7.* Quorſum etiam non immeritò referenda erit ſcorbuticorum illa Dyſenteria, magis quidem *ſpuria*, quam vera, ſubjectis

jectis hiſce, præcipuè in Pomerania, juxta teſtimonium GERDESII in *Diſſert. de Dyſenteria cap. VIII. §. 3.* & locis vicinis admodum familiaris, quæ ab ordinaria & genuina Dyſenteria in eo tantum differt, quod ſanguis fecibus haud permixtus & utplurimum ſine omni ferè dolore (ſi gravativum excipias,) ac torminibus excernatur, aliaque ſcorbuti combinati ſigna, ab EVGALENO atque SENNERTO fuſius recenſita, vel antea præceſſerint, vel ſub ipſa excretione ægros adhuc detineant.

§. XII.

Quoad Hiſtoriam morbi, ad quam ratione ordinis nunc devolvimur, obſervanda inprimis erunt ſigna *antecedentia, concomitantia & conſequentia.* Antequam igitur hic morbus in ordinaria ſua facie apparet, præcurrunt communiter frequentes, ſatis tamen leves horripilationes, varii tranſitorii & vagi inteſtinorum dolores, lancinationes, murmura & borborygmi; ſuccedunt dein preſſiones & anxietates circa præcordia, imminutiones & plenarii defectus appetitus, agrypniæ ferè continuæ, ſitis & calor quodammodo auctior, cum frequenti ad deſidendum conatu, absque tamen notabili excretione aut ullo levamine, quem tandem plerumque diarrhœa excipit, plus minusvè torminoſa, quam ſœpius prodromi loco habet hæc Dyſenteria, juxta HIPPOCRATEM *Sect. VII. Aphor. 75.* Si dein actu præſens fuerit hic morbus, tunc eundem tanquam *eſſentialia ſigna* ſtatim produnt, notante MENJOTIO *de fluore dyſent. p. 428.* notiſſimæ illæ crebriores *cruentæ ac torminoſæ dejectiones*, cum moleſtiſſimo teneſmo

præcipuè conjunctæ; ipſam verò excrementorum ſucceſſivè obſervabilem differentiam & varietatem, ſic deſcribit HERLICIVS *de dyſenter. p. 10.* quod ab initio prodeuntia excrementa flava & albicantia fuiſſe obſervaverit, qualia aliàs quoque in diarrhœis egeruntur, hæc ſecuta ſunt ſpumoſa, dein mucoſa, tandemque quaſi pinguia, quæ dein ſimul modo magis, modo minus cruenta apparuerunt. De reliquo quantitas horum excrementorum minima ſemper eſt, ſœpiusque nihil planè horum prodit, ſed tantum vehementiſſimo diſcruciantur teneſmo ægrotantes, qui adeò eximiè tunc urget, ut plerumque ani procidentia ſubſequatur.

§. XIII.

Sub his ipſis ſymptomatibus concurrit inſuper febris admodum acuta, cum æſtu inſigni, interiora tamen magis, quam exteriora affligente, cui ſitis intenſa, ſumma virium proſtratio & maxima præcordiorum anguſtia junguntur, quæ ultima adeò interdum urget, ut etiam ſingultus & convulſiones, aut lypothymiæ graviores, non raro ſuperveniant. Lingua ordinariè muco albo, viſcido, eſt obducta, in aliis etiam ſicca, obſcurè rubicunda & nigra, cum copioſis in eâdem apparentibus fiſſuris ac ſupervenientibus tandem aphthis, hanc pariter ac fauces obſidentibus. Sœpiusculè erumpunt etiam petechiæ in cute, ſub quibus ſymptomata omnia graviora ac periculoſiora redduntur plurimique ægrotantium ante ſeptimi diei decurſum moriuntur. Inſtitutâ dein anatomicâ ſectione cadaverum, inteſtina communiter inflammata & ſphacelata deprehenduntur, imò in multis apoſtemata & ulcera ibidem

dem

dem reperta fuerunt, prout hoc inprimis teſtatur ſupra laudatus COBERVS loc. alleg. ita ſcribens: *Dyſenteriæ pannonicæ omnium crudeliſſimæ ſunt, ſic ut primis annis, cum naturam & rabiem morborum Ungaricorum ſedulò rimando indagaturus, anatomice plura cadavera aperuiſſem, inteſtina paſſim pugnum excedentibus apoſtematibus & ulceribus, perenni ſerie ſcaturientibus ebulliiſſe viderim, ut non absque cauſa confirmatas Dyſenterias in caſtris non curatu difficiles, ſed planè impoſſibiles deinde affirmaverim.*

§. XIV.

Signa autem diagnoſtica, partem & regionem inteſtinorum propriè affectam denotantia, quod attinet, ea in ſequentibus potiſſimum conſiſtunt: Si tenuia magis afficiuntur, tunc dolor ſemper gravior ac vehementior eſt, ægrique conqueruntur, quod quaſi aciculis cultrisque acutiſſimis inteſtina compungi atque diſcindi ipſis videantur, & hanc doloris ſpeciem tunc præcipuè circa umbilicum & in regione epigaſtrica magis percipiunt; proinde etiam dejectiones paulò tardius & non ita ſtatim poſt dolores & tormina ſequuntur, ſimulque fœtorem paulò magis adverſum, ob moram diuturniorem, ſpargunt & nonnihil chyloſæ materiæ cum ramentis tenuioribus continent, inſuper denique ſanguis ac reliqui humores, ob longiorem viæ tractum, fecibus exquiſitè admixti apparent, ipſique ægrotantes inſimul ab aſſumtis medicamentis mitioribus emeticis, magis ſe alleviari obſervant, quam ab uſu laxantium. Quodſi verò craſſa magis laboraverint inteſtina, tunc dolor eſt paulò obtuſior, ſimulque magis intra & juxta ſtomachum ac in utroque hy-

 pochon-

pochondrio, maximè vero ſiniſtro, juxta ductum Coli nimirum, ſentitur; dejectiones etiam, ob materiam proximè circa locum excretionis hærentem, brevi poſt dolorum augmenta prodeunt, nec uſque adeò gravem ſpirant odorem; ſanguis & mucus excrementis vel ab extra tantum adhærent, vel leviſſimè ſunt commixta, imò etiam interdum planè ſolitariè vel ante excrementa, vel etiam ſtatim poſt ea excernuntur; tandem non ſolum frequentiorem ad deſidendum ſtimulationem, ſed & præſentiorem dolorum mitigationem poſt clyſteres applicatos, quam quidem ab internorum medicamentorum uſu, percipiunt ægrotantes.

§. XV.

Reliqua vero humorum potiſſimum peccantium ſigna, utrum nimirum â bilioſis, an ſeroſis acrioribusve pituitoſis maxime productus ſit morbus, non niſi ab excrementorum diverſo colore, odore, conſiſtentia, aliisque qualitatibus, per adſtantes curioſiores examinandis, petenda erunt. Quodſi interim ab inflammatione inteſtinorum ortum traxerit talis Dyſenteria, tunc exquiſitiſſimos cruciatus doloresque pulſatiles, cum majori æſtu & ardore circa regionem ita affectam, perſentiſcunt ægrotantes, ipſaque febris & ſitis nimium quantum augentur, ac facilè vomitus atque ſingultus, imò tandem convulſiones ſimul complicantur. Si vero â contagio & clandeſtina quadam malignitate excitata fuerit, tunc præceps ac ferè ſimultanea virium proſtratio, anxietas præcordiorum extraordinaria, ſumma agrypnia, deliria, vomitus, aphthæ, ſudores frigidi, ſubitanea corporis extenuatio, aliaque morbi virulentiam

tiam indicantia ſymptomata ſtatim occurrunt & ſic ſtatum ſummè periculoſum prædicunt.

§. XVI.

Miſſis igitur hiſtoricis hujus morbi circumſtantiis ad ætiologica properantes, *cauſam* ejus *immediatam* & *proximam* in vellicatione, irritatione & ſtimulatione vehementiori inteſtinorum, eorumque imprimis tunicæ nerveæ, atque exinde ſubſequente p. n. conſtrictione quaſi convulſiva ipſorum, conſiſtere reputamus, quippe quæ & tormina iſta graviſſima, cum teneſmo illo moleſto, continuoque deſidendi conatu ſeu ſtimulo, & ipſas etiam frequentiſſimas illas dejectiones, tanquam palmaria & eſſentialia truculenti hujus affectus ſymptomata, unicè producere & excitare valent. Cauſam dein *mediatam proximiorem* conſtituit p. n. acrior confermentatio humorum bilioſo - ſeroſorum, nimium quantum accumulatorum inque craſi & mixtione ſuâ admodum depravatorum, partim â peregrino, ſubtiliori & ſpecifico quodam miaſmate halituoſo, maſſæ humorum ab extra communicato, partim quoque ab aſſumtis heterogeneis & confermentantibus ſubſtantiis, excitata & introducta: Legitima enim & ordinata ſe- & excretio bilis, ſicuti in ſtatu naturali non parum ad ſanitatem integram & illibatam conſervandam contribuit, ſic & ejus inſolita retentio & commixtio cum aliis eidem minus homogeneis humoribus, atque exinde tandem oborta acrior ebullitio, effervescentia ac fermentatio, ſanitati vitæque inimiciſſima eſt, interque morbos tam huic, quam illi infenſiſſimos, inprimis quoque deleterias iſtas Dyſenterias frequentius atque facilius

lius excitare & inducere ſolet, confirmantibus id ipſum præcipuè ſectionibus anatomicis in cadaveribus morbo hoc defunctorum inſtitutis, quarum beneficio detectum fuit, quòd ſemper vel nimium vitiatus, acrior & corroſivus, vel planè iners, aquoſus nimiumque profuſus ac ferè omnis ex veſicula ſua expulſus fuerit hic humor cœteroquin non prorſus illaudabilis.

§. XVII.

Dum vero hac ratione culpam primariam, quoad hujus affectus excitationem, non immeritò in bilioſum laticem, nimium quantum depravatum atque corruptum, rejicimus, minimè propterea alios quoque corporis noſtri humores, tam utiles, quam inutiles, gaſtricum nempe & pancreaticum liquorem, nec non lympham atque ſerum, penitus abinde excluſos eſſe volumus, utpote qui itidem, tam ad ſubeundam noxiam iſtam cum bile confermentationem, quam producendum peſſimum hunc noſtrum affectum, aptiſſimi exiſtunt, ſi nimirum vel â cauſis externis commoti, vel â peregrino miaſmate acri, halituoſo, intra ſanguinis maſſam deliteſcente, infecti ac depravati fuerint: Tunc enim humores tales, ex prævia inter ſe invicem excitata confermentatione, indolem acido-acrem, corroſivam nacti, ſicque pro cauſa *materiali* hujus affectus ſatis apti atque qualificati, graviſſimas ſtatim in inteſtinorum canali excitant turbas, dum hinc mucum inteſtinalem & villoſam tunicam abradunt, illinc fibrillas & vaſa nervoſæ membranæ graviſſimè vellicant, irritant ac ſtimulant, & iſthinc denique orificia venularum & arteriolarum, in cavitatem inteſtinorum hiantium, erodunt

erodunt totamque hujus canalis ſuperficiem excoriant, utique hoc pacto, ſubſequente crebriore teneriorum mucoſitatum & ſanguinis exſtillantis propulſione, conjunctisque vehementioribus per totum inteſtinorum tractum excurrentibus conſtrictionibus ſpaſtico-convulſivis, & crebriores & valdè torminoſas tales dejectiones dyſentericas facillimè cauſari poſſunt.

§. XVIII.

Cauſas denique *mediatas procatarcticas*, ſeu *remotiores*, quod attinet, variæ utique, imò ferè innumeræ ſunt, inter quas, & quidem ex Non-naturalium rerum ordine, in quantum *Aër* ſe ad producendum huncce morbum extendat, videatur in *A. N. C. Dec. II. Ann. 4. p. 246.* & apud HIPPOCRATEM *Sect. III. Aphor. 2. 12. 16. & 22.* Nocet enim potiſſimum nebuloſus, pluvioſus, impurus variisque acribus & fermenteſcentibus vaporibus infectus, nec non crebriores ejus ex intenſo calore in nimium frigus mutationes & viciſſitudines; & hinc eſt, quod non ſolum menſibus autumnalibus præcipuè, ſed & in caſtris, inprimis verò in regionibus Pannoniæ, omni ferè tempore occurrat & longè lateque graſſetur peſſimus hic vitæ ſanitatisque hoſtis, quoniam non ſolum *tantus tepor, mollities & craſſities eſt aëris Hungarici,* (ſunt verba ſupra memorati COBERI in *Obſerv. med. caſtrenſ. Dec. I. p. 49.*) *ut, ſi linteolum aqua, ſtagnante præſertim, lotum, ad ſolem ſiccandum expoſueris, totum vermibus Syllanis ſcaturire brevi poſt videas;* ſed inſuper quoque, referente eodem Autore *l. c. p. 52. duobus ſemper cum extremis aër hic colluctatur, aut extrema craſſitie nocte & nebulis inſpiſſatus, aut iisdem penitus di-*

ſcuſſis, extrema ſubtilitate hac, æque ut illa, ſuſpectiſſimis. - - Hæc autem ab uno extremo ad alterum viciſſitudo aſſidua, quantam non aſſuetis vim inferat, concedere, quam experiri malo. Huic ergo in ſe jam peſſimæ Aëris qualitati ſi ſimul effluvia & miaſmata putredinoſa ſeſe jungant, aliter certè fieri haud poteſt, quin graviſſimi contagioſi, inprimis vero ſontici tales dyſenterici morbi, copioſiſſimo vereque immenſo numero producantur & excitentur. Talia vero quod nullibi locorum magis, quam in caſtris, & præcipuè Pannonicis, accumulentur & excitentur, ipſa experientia ad nauſeam usque jam docuit, prædictusque COBERUS *l. c. p. 58.* hiſce verbis confirmavit: *Quantum miles noſter, data quaſi opera, ſordibus & immunditie aërem per ſe ſatis ſuſpectum conſpurcare geſtiat, abſit ut commemorem, cum omnes illi, qui caſtrorum ſpurcitiem vel per tranſennam inſpexerunt, ſupinam militum ſocordiam vel negligentiam ſerio deteſtentur: In ipſis enim caſtris, imò, ut mali labes eò longius graſſetur, inter omnes ferè tentoriorum intercapedines, non tantum ſordes, ſed cadavera quoque jumentorum hominumque nonnunquam videas & videndo excandeſcas. - - Si ergo virulenti aëris infecti contagio ſuccumbunt illi, qui brevi tempore venenatos halitus caſtrenſes receperint, quis illum non pro deplorato habuerit, qui diuturna ſuetione illos penitus imbibens, fomitem malignæ putredinis coacervaverit illis rebus, quæ ſalubris aëris puritati prorſus ſunt contrariæ? Quod certe fiet, ſi adverſiſſimum Germanis aërem Pannonicum ſolumque inviſum ſpurcitie caſtrenſi in nos armaverimus.*

§. XIX.

Secundum locum in claſſe procatarcticarum cauſarum

ſarum meritò tribuimus *alimentis*, & quidem præcipuè tàm *fermenteſcibilibus*, quàm corruptibilibus; ex priorum numero agmen ducunt fructus horæi, tàm maturi, quàm immaturi, quos propterea jam olim ſedulò evitare juſſit Schola Salernitana, his verbis:

Autumni caveas fructus, ne ſint tibi luctus.

Et licet non ſemper in fructuum horum comeſtionem nimiam, etiam Dyſenteriæ epidemicæ cauſa rejicienda ſit, cum, teſte experientiâ, ſœpiſſimè quoque pueri & infantes lactentes, nec non illi, qui à talibus fructibus plane abſtinuerunt, itidem graviſſimè hoc morbo correpti fuerint; nihilò tamen minus notum quoque imò notiſſimum eſt, quod illa ſubjecta, quæ fructus tales in majori forſitan quantitate inconſideratè aſſumſerunt, plerumque poſtea tantò facilius & citius ſontico hoc morbo correpta & gravius inſimul afflicta fuerint. Cum ergo in Pannonicis caſtris miles præcipuè meſpila, caſtaneas, avellanas, uvas, pepones, poma & pyra, pruna ac denique fructus omnes fugaces, in deliciis habeat illosque veſanâ prorſus incontinentiâ ingurgitet, quis mirabitur, corporibus pravorum, acrium, fermentativorum & impurorum ſuccorum ſentinâ coinquinatis, ingluviei helluones pœnas ſummè meritas dare: Meſpila enim, licet quaslibet diarrhœas mitigent aut etiam præcaveant, modò cum ratione fuerint comeſta, tamen ſi in copia & ad ſatietatem nauſeoſam uſque devorata fuerint, neceſſario remoram alvinis excretionibus injiciunt, ſicque impuritatum nocentiſſimam accumulationem, Dyſenteriis inducendis eò magis faventem, ſimul inducunt.

Pejores his ſunt caſtaneæ, quippe quæ vel ſolæ, flatulentæ viſcoſitatis ſuæ procellis, ſpatioſos coli anfractus diſtendere & diſtorquere, craſſioris autem ſuæ ſubſtantiæ ſaburrâ graciliores meatus infarcire atque obſtruere, ſicque prima ad minimum hujus mali fundamenta ponere ſolent. Avellanas autem in fruticetis colurnis paſſim obvias, familiare quaſi Dyſenteriis & Lienteriis fomentum præbere, nemo neſcit; quemadmodum etiam uvas, hasque vel auſteras, vel per-maturas, nec non Pepones, qui in Hungaria longè humidiores & vix non maligniore qualitate, quam ullibi locorum, imbuti ſunt, frequentiſſimè tam diarrhœas, quam torminoſas inteſtinorum eroſiones inducere ſolere & valere, omnibus notiſſimum eſt. Vid. de his plura in Dn. Prof. BÜCHNERI *Miſcellan. Phyſ. Med. Mathemat. Ann. 1729. Menſ. Januar. Claſſ. IV.*

§. XX.

Inter poſterioris generis noxia alimenta, nempe *corruptibilia*, eminent inprimis *carnes*, vel ſemi-crudæ, vel etiam pingviores & craſſiores, quas inter merito primo loco ponimus vervecinas Hungaricas, utpote ſucci craſſioris & propter adipem ſummè noxium & concoctu difficillimum, plurimum ſuſpectas, quas, teſte COBERO *l. c. Dec. III. p. 40.* nemo facilè, niſi egregiè boni ſtomachi, impunè, præſertim male maſticatas, ſubegerit: fauces enim gratiâ jucundioris ſaporis, qui proprius eſt huic carni, ineſcatæ, manſu diuturniore ſœpè quidem easdem contererent, niſi fames urgens & ventriculus avidior dentibus illas ſubtraherent; hinc etiam prædictus Autor teſtatur, plures ſe in Hungaria vidiſſe, qui ab inconſiderata ejus comeſtione in Dyſenterias

vix

vix non lethales inciderint. Sic etiam huc pertinent carnes & piſces ſemi-putridi, caſei verminoſi, cibi nimium ſalſi, quæ omnia frequentiſſima plerumque ſunt militum edulia; ut & inſolita oſtrearum ac piſcium marinorum comeſtio, à quâ itidem graviſſimam Dyſenteriam aliquando ortam obſervavit BINNINGERUS *Cent. IV. obſ. 84.*

§. XXI.

Ex *potulentis* huc referenda ſunt muſtum, vinum & cereviſia, recentiora minusque ritè defecata, vel etiam nimis acida, aut in ſuſpectis vaſibus metallicis aſſervata, v. g. in cupreis ſtanno non obductis, aut argenteis non deauratis, qualia exempla proſtant apud BECKERUM *in Tr.* von Blutgang, *p. 13.* HILDANUM *in obſerv. p. 669.* & COBERUM *l. c.* Nocent etiam potulenta quælibet actu nimis frigida, corpore præcipuè calente ingurgitata: Nam habet equidem Pannonia ſitim ferè clamoſam duplici quaſi jure ſibi familiarem, ob aërem nempè æſtuoſiorem & vini generoſioris, præ cereviſia magis uſitati, copioſiorem aſſumtionem; qui verò eandem refrigerantibus vel etiam frigidis qualibuscunque unicè reſtinguere intendit, facilè diarrhœas diuturnas, tandem in lethales Dyſenterias degenerantes, ſibi concitabit. Nocent porrò quoque aquæ valdè crudæ, aut minerali quodam infectæ, item ſtagnantes, turbidæ & putridæ, præcipuè per canales plumbeos fluentes, nec non ex nive liquata collectæ, quæ inter ventrem ducentia numerantur à CELSO, & cum prioribus in caſtris frequentiſſimè pro potu ordinario adhibentur; hinc quoque intuitu harum circumſtantiarum optimè vereque dixit SENNERTUS *in Praxi ſua, Artic.*

de Dyſenteria, nullam ferè in Hungaria ſuſceptam fuiſſe expeditionem, in qua non ex inſueta & incauta victus ratione, plures fermè Dyſenteria, quam ferro obierint.

§. XXII.

Reliquæ vero res non-naturales, videlicet motus animi & corporis vehementiores, inprimis æſtivalibus temporibus, vigiliæ immodicæ, ira, terror, metus, &c. dum Spiritus, totamque M. S. ac quicquid impuritatum hinc inde in corpore latitat, nimiâ commotione turbant, exagitant & orgaſticè commovent, facile digeſtiones vitiare, cruditates magis accumulare, confermentationem acriorem earundem accelerare, ſicque diſpoſitionem dyſentericam inducere valent, id quod etiam de gravioribus circa excreta & retenta occurrentibus turbis expectandum eſt, quippe quæ, uti in omnibus aliis morbis, ſic & in noſtro hocce multum pariter contribuere ſolent, prout id ipſum, inter alia, exemplum â ZACVTO LVSITANO *Prax. admir. Libr. II. Obſ. 19.* recenſitum, de Dyſenteria ex hæmorrhoidibus ſuppreſſis, luculenter oſtendit. Tandem etiam ex ordine *rerum præternaturalium* varii adhuc adducuntur affectus, quibus quandoque ſupervenire obſervatur Dyſenteria, quique propterea itidem cauſis procatarcticis annumerantur, veluti ſunt febres malignæ, petechiales, Variolæ, Pleuritides, imò ipſi quoque Vermes, quos itidem per intervalla quandoque Dyſenteriam excitaſſe refert BONNETVS *Anat. pract. Lib. III. Sect. XI. Obſ. 21.* quemadmodum BRANDIVS *in Act. Haffnienſ. Volum. V. Obſ. 31.* graviſſimam hanc noſtram *Dyſenteriam*

caſtren-

caſtrenſem â cauſa verminoſa aliquando obortam eſſe annotavit. Cum vero utique adhuc ſub judice lis ſit, utrum Vermes â dyſentericis rejecti revera cauſam hujus affectus procatarcticam, an vero producti morbifici titulum mereantur, quoniam per experientiam ſatis jam cognitum eſt, quod ſub innumeris occaſionibus eorundem ſeminia intra inteſtina deferri ibique evolvi & explicari queant; hinc non immeritò illos affectum non tam cauſare, quam potius aliunde excitatum fovere, adeoque melius ad morbos, qui Dyſenteriæ interdum conjungi & ſupervenire obſervantur, referri debere putamus.

§. XXIII.

Ratione Prognoſeos paucis adhuc notandum eſt, quod Dyſenteria in genere in omnibus ſubjectis ſenſibilioribus ac junioribus plus ſemper periculi portendat, quam quidem in robuſtioribus atque adultis; ſenes autem & infantes teneriores vix unquam evadunt, quin potius, ob virium extraordinariam imbecillitatem, plerumque ſuccumbunt. Si tenuia inteſtina magis ſub eadem affecta ſunt, inprimis verò jejunum, tunc juxta BAGLIVIUM *Prax. Med. Lib. I. p. 74.* ob hepatis viciniam, malum ordinariè gravius redditur, quam ſi in craſſis ſedem ſuam habuerit. Quo major autem graviorum ſymptomatum eſt numerus, uti in hac noſtra caſtrenſi ferè ordinariè contingere ſolet, eò periculoſior ſemper cenſendus erit affectus. Dejectiones, quo magis tantum mucoſæ ſunt, eo certius aliquam ſalutis ſpem relinquunt; quo magis verò ſtriis ſanguineis intertextæ apparent, eo gravius malum indicant. Sanguis è con-

contra ſincerus, purus & floridus, ſi non in admodum magna quantitate excernatur, ancipitis eſt ſpei. Confer. HIPPOCRATIS *Aphor. 23. Sect. VII.* Si cum excrementis veluti carunculæ ſimul prodeant, lethale eſt, juxta *Aphor. 26. Sect. IV.* Sic etiam ſi inteſtina gangræna vel ſphacelo jamjam correpta ſunt, id quod plerumque excrementa ad viridem, æruginoſum, vel etiam nigrum colorem accedentia ſummumque ac intolerabilem fœtorem ſpargentia, demonſtrant, conjunctis inſimul febre graviori, extremorum frigore, ſingultu & facie cadaveroſa, juxta *Sect. IV. Aphor. 23. & 24.* Porro, ſi linguæ nimia ariditas & inflammatio, ſumma deglutiendi difficultas, vel ipſa etiam Angina, cum ſingultu & vomitu, deliriis, aphthis, convulſionibus, &c. adſint, tunc ſanè certiſſimus ægri interitus expectandus eſt, id quod ordinariè ferè in Pannonica noſtra Dyſenteria accidere ſolet. Tum verò ſpem ſalutis denuò ſubſecuturæ magnam facimus, ſi vires adhuc ſuperſint bonæ, appetitus quodammodo conſtans, febris levior & mitior, excoriatio inteſtinorum parva & dejectiones parciores ac rariores, quod etiam Hippocrates *Sect. VI. Aphor. I.* confirmat his vercis: *Diuturnis inteſtinorum lævitatibus ructus acidus ſuperveniens, qui prius non fuit, ſignum bonum.*

§. XXIV.

In *Curatione* denique graviſſimi hujus morbi ad quatuor potiſſimum indicationes reſpiciendum erit: I.) Vt ſaburra humorum impurorum, acrium, fermentativorum, plus minus corroſivorum, ex primis viis tempeſtivè & blandè ejiciatur; II.) Fluxus mucoſo-cruentus adhuc continuans ſucceſſivè & modeſtè inhibeatur,

beatur, atque excoriatio inteſtinorum convenienter perſanetur; III.) Dolores atque tormina graviſſima, teneſmus, aliaque fortè præſentia ſymptomata ſecurè leniantur & mitigentur, & IV.) Ventriculus unacum inteſtinorum canali roboretur, tonusque eorundem in gradu convenienti reſtauretur.

§. XXV.

Primæ indicationi ut oppidò ſatisfiat, optimè inſerviunt nunc *emetica*, nunc *cathartica* blandiora: *Rarò enim*, optimè ſcribit COBERVS *l. c. Dec. II. p. 53. imo ferè nullum in caſtris ex fœdis alvi profluviis feliciter retraxeris, niſi omnium primò, ſatis etiam forti purgante, modo vires admittant, Cacochymiæ ſentinam rejeceris. Turgent enim, ut ſæpius inculcatum, tempore autumnali, corpora pravis ſuccis, quos ingluvies & intemperantia militaris ad certiſſimum interitum undique comportat;* quoniam tanta plerumque eſt incontinentia caſtrenſis, tamque laxis habenis quisque in fructuum horariorum penu irrumpit, ut vix ipſa morte ſuppliciique metu miles à virulentis hiſce delitiis retrahi poſſit, adeoque plures ſingulis menſibus autumnalibus, referente præfato Autore, intra decennium Dyſenteriâ hacce Pannonicâ, quam à Turcis interemti fuerint. Horum autem evacuantium medicamentorum, licet hinc inde ſpecifica ab Autoribus commendentur, operatio ferè promiſcue ſe habere videtur, ut perinde ſit, an hoc vel illud ſeligatur, modo reſinoſa, acria atque ſalina evitentur, à quibus mali exaſperatio & ipſa mors procul dubio timenda foret. Interim tamen inter vomitoria, ſtatim in principio morbi exhibenda, non immeritò præferendam eſſe cen-

ſeo decantatam illam atque Pariſienſium Medico celeberrimo, D. HELVETIO, quondam admodum lucriferam radicem Americanam *Ypecacuannam*, à PISONE in *Hiſt. Ind. utr. nat. Lib. IV. cap. 53.* prius deſcriptam & orbi literato communicatam, quæ ad ℈ß. cum unico ♀ri emet. grano acuata, optimè tunc propinari poteſt; quemadmodum, ſi laxantia magis convenientia fore ex circumſtantiis judicaverit Medicus, utiquè reliquis palmam facilè præripiet *Rhabarbarum Orientale* in pulv. præcipuè ad ℈ij. vel ʒß. cum brodio carnis propinandum.

§. XXVI.

His præmiſſis ad *ſecundæ indicationis* executionem progrediendum erit, exhibendo in hunc ſcopum pulveres ex abſorbentibus tenerioribus, v. g. Matr. perlar. Conch. ppt. Oc. cancr. Cryſt. mont. C. C. philoſ. ppt. ♃ nat. & pauciſſimo ⊕o paratos, nec non decocta abſtergentia & moderatè roborantia, ex Rad. Caryoph. Ulmar. carlin. chin. ſarſap. herb. veron. beton. ſanic. pyr. Flor. roſar. r. bellid. papav. rh. chamom. hyper. hord. excort. farin. oryz. &c. quæ in caſtris præcipuè admodum proficua eſſe experta ſunt; item Emulſiones ex amygd. rec. exc. Pin. piſtac. ſem. pap. alb. violar. cum aq. fontan. vel deſt. quadam paratæ, additis jam recenſitis abſorbentibus & antim. diaph. cum ſacch. roſ. modicè edulcorandæ; porro in forma media *Electuaria* ex conſ. roſ. antiq. flor. bellid. Elect. diaſcord. conſ. de hyac. incompl. ther. androm. ſang. drac. & ſyr. cort. querc. concinnata; aut denique etiam pulv. diapnoicotonici, ex Antimon. diaphor. bezoard. min. terr. ſig. alb. Cor. r. ppt. Viper. ppt. thure vel maſtich.

Cort.

Cort. Caſcar. & Nuc. Moſch. compoſiti; quibus omnibus tamen ſedulò clyſteres abſtergentes & lubricantes, aut etiam prædicta rhabarbarina, aliquoties interponenda ſunt, ne ſimultaneo forſitan actu intempeſtivè ſupprimatur ſonticus iſte fluxus.

§. XXVII.

Tertiæ indicationi ſatisfieri poteſt per in- & externa lenientia, paregorica, carminativa temperata, atque ſecura anodyna, moderatè tamen & parcius propinanda, quo fine internè optime conveniunt Decocta diluentia, lubricantia & mucilaginoſa, ex Hord. & Aven. excort. C. C. raſp. Rad. Scorzon. Cichor. & Lapp. maj. parata, aut etiam loco horum brodium carnis, Seminibus Cumin. Carv. Anis. Fœnic. Aneth. Cum. &c. fervidè affuſum & illicò colatum, propinari poteſt, quod egregiè juvat &, teſte celeb. Argentoratenſium Medico, D. SCHEIDIO b. m. multiplici experientia in ipſis etiam caſtris comprobatum fuit. His vero præter ſpem nihil proficientibus, tandem MP. de Cynogl. gr. j. vel etiam Ther. cœl. gr. ß. vel $\frac{1}{4}$ prædictis pulveribus abſorbentibus ſociari & veſpertinis horis quandoque propinari poteſt; Externè vero optimum levamen tunc adferunt Clyſteres lenientes & paregorici, ex Brod. Carn. vitul. aut vervec. Rad. Alth. Malv. Helen. Cich. Flor. Chamom. Melil. Mucil. Sem. Pſyll. Thereb. in vit. ovi ſolut. Ther. Andr. & ♁ Cham. parati, nec non Fotus & Inſeſſus ex Herb. & Flor. Chamom. Linar. Melil. Hyper. Samb. Verbaſc. &c. compoſiti, quibus & dolores & ipſe teneſmus atrocior paulatim feliciſſimè mitigari & profligari poterunt.

 §. XXVIII.

§. XXVIII.

Sublato hâc ratione truculento hocce affectu, tandem pro *quarta indicatione* impetranda, uſitata remedia ſtomachica & tonica ſubjungenda erunt, videl. pulvis ſtomach. Birckm. & Quercet. Eſſ. Abſynth. comp. aut Eſſ. Galang. Zedoar. Gent. r. TR. 🜿. ♂tis Ludov. aut cum ſucc. pomor. parata, aliaque, combinando ſimul congruam & accuratam Diætam, quippe quæ aliàs circa morbos caſtrenſes dimidiam ferè partem curationis abſolvit, ita ut aër frigidior & nebuloſus, quantum poſſibile, evitetur, potulenta non nimium frigida, craſſa ac feculenta, ſed tenuia, diluentia, moderatè calida, cibique facilioris digeſtionis & laudabilis ſucci, præbeantur, utpote juſcula ex Cremore Hordei & Avenæ, item gallinacea & bubula cum Oryza cocta, caro agnina, vitulina, pultes ex lacte & frugibus paratæ, ceraſa ſicca cum aliquantulo vini decocta & pulvere Cinnamom. aromatiſata, aliaque tam confortantia, quam nutrientia, quippe in quorum recto & moderato uſu tantum ſpei in hoc morbo plerumque collocandum eſt, quantum in magna medicamentorum farragine alii fruſtra quærunt.

T A N T V M.

(o)

Non

* * *

NOn veniunt ulli inſignes ſine Marte triumphi,
Nec niſi certanti digna corona datur.
Sic quoque certavit FELSMANNVS fortiter armis,
Hinc ipſi laurum magnus Apollo dedit.
Clareſcas, creſcas, vigeas per Neſtoris annos,
Vtque Tibi & Patriæ fertilis eſſe queas.

Ita

PRÆSES.

FElix in celſa *petra* qui collocat ædes,
Non imbres, ruptis nubibus, ille timet.
Sic fundamentis FELSMANNI nititur altis
Doctrina & ſolidis, ceu *petra* firma, ſuis.
Tutum hinc perfugium, quorum contagia ſternunt
Corpora, ut illuvies obvia cuncta rapit.
Tunc hac effugient in *petra* ſæva pericla
Dum miſerâ multos morte perire vident.
Sic fama exſurget Tibi, quam ventoſa nec unquam
Iſthac in *petra* murmura lingua quatit.
Addet plura Deus bona, quando inniteris uſque
Chriſto, qui ſolus *Petra* ſalutis adeſt.

Ita

Nobiliſſimo atque Doctiſſimo Dno Doctorando, cum voto omnigenæ felicitatis, ſincero affectu applaudit

D. ANDREAS ELIAS Büchner/
Inſtitut. Med. Prof. Publ. Fac. Med.
Aſſeſſ. Extraord & S. R. I. Academ.
Nat. Curioſ. Collega.

Geh

* * *

Geh, Werthgeſchätzter Freund/ ſo ſagte dazu-
mahl
Ich und mein gantzes Haus, der Freunde groſſe
Zahl,
Geh, reiſe höchſt-beglückt nach dem beliebten Sachſen,
GOTT laſſe Dich daſelbſt an Kunſt und Weißheit
wachſen!
Nun meldet mir Dein Brief von Deiner Wiederkunfft,
Doch ehe die geſchicht, ſo wirſt Du in die Zunfft,
Mit allem Ruhm und Preiß, derſelben aufgenommen,
Die mit dem groſſen D. zu uns zurücke kommen.
Ich gratulire Dir, die Meinen thun es auch,
Ich handele dabey nach Pflicht und nach Gebrauch,
Und ſetzen dieſen Wundſch zu Deiner neuen Würde,
Sie ſey Dir eine Luſt und niemahls eine Bürde.
Der Geiſt komm' über Dich der Männer dieſer Stadt,
Die Dich bisher ernährt und aufbehalten hat,
Von denen uns bekannt, ja ſchon vor vielen Jahren,
Daß Sie in Medicis berühmt und hocherfahren.
Sey bey der Wiederkunfft ein **Hohberg** in der That,
Dem Liegnitz vieles Wohl mit Recht zu dancken hat.
Haſt Du gelernt, wie **Hahn** in Schweidnitz, zu cu-
riren,
So kanſt Du ſchon mit Ruhm den Doctor-Titul füh-
ren;

Ich

Ich zweiffle nicht daran, weil mir genug bekannt,
Daß Du von Jugend an viel Fleiß daran gewandt,
Komm nur, und laß uns bald die Proben davon ſehen,
Wie Krancke wohl curirt aus ihren Betten gehen.

Hiemit wolte, ſeinem ehemaligen Verſpre-
chen nach, dem Herrn Doctoranden
zu erlangter Würde gratuliren
Ein aufrichtiger Freund,

Johann Chriſtoph Heinske,
Paſtor in Sebnitz.

WEr ſeines Wiſſens Grund auf Felß und Klip-
pen baut,
Und nicht auf leichten Wind verworffner
Dinge traut,
Wer nicht ſtatt Körner Spreu in Hirn und Schädel
faſſet,
Und ſtatt bewährter Kunſt auf neue Grillen paſſet,
Der kan, wenn Sturm und Wind auch über ihn er-
gehn,
Bey ſeiner Wiſſenſchafft doch als ein Mann beſtehn.
Er kan den falſchen Dunſt verkehrt-gelehrter Sachen
Durch die Realität gar bald entlarvet machen.
Hochwerthgeſchätzter Freund! Dein Nahme
zeiget an,
Was Schleſien von Dir vor ſchönes hoffen kan.

Was

Was ſich vor Wiſſenſchafft bey Dir, mein Felsmann/
findet,
Hat Zittau, Leipzig, Hall auf Felſen feſt gegründet;
Nun ſchenckt Gerana Dir vor Müh und Fleiß den
Lohn,
Und ſezt auf Deinen Bau die ſchöne Ehren-Cron,
Die allen, wer ſie ſieht, wird klares Zeugniß geben,
Es müſſe nur Dein Thun nach feſtem Grunde ſtreben.
Dein Glücke müſſe denn nun auch auf Felſen ruhn,
Des Höchſten Allmachts Hand befördere Dein Thun,
Und laſſe jederzeit, bis zu den ſpäten Jahren,
Dich Seegen, Wohlfahrt, Heyl, von ſeiner Huld er-
fahren;
Und wenn es künfftig Dir nach ſolcher Art ergeht,
So dencke auch an den, der noch zurücke ſteht,
Der ſein Gelücks-Schiff noch auf wilden Wellen treibet,
Daß Deine Treu zu ihm auch Felſen-feſte bleibet.

Mit dieſem wenigen recommendiret ſich dem Herrn Auctori zu beſtändig-geneigtem Andencken und Freundſchafft ein Deſſelben getreuer Diener und Landsmann,

Abraham John/ Med. Stud.
Lignic. Sileſ. Adelsdorff.

(o)